

SPOMIENKOVÉ ROZPRÁVANIE O ŽIVOTE A DIELE PROF. PETERA VAJCIKA

Darina DVORSKÁ

Anotácia: Príspevok je biografickým spomienkovým rozprávaním rodinného príslušníka o živote a diele popredného historika školstva a pedagogiky, pedagóga i výskumníka Petra Vajcika. Podrobnejšie sa venuje témam a spomienkam na človeka, ktorý sa nielen svojou prítomnosťou pri najvýznamnejších spoločenských, politických i školsko-pedagogických zmenách 20. storočia, ale aj svojou učiteľskou a neskôr i vedeckou činnosťou predovšetkým cez svoje priekopnícke diela¹ zapísal do histórie pedagogického myslenia 20. storočia na Slovensku. Spomienkové rozprávanie participanta, ponúka subjektívne dôležité informácie, ktoré majú potenciál doplniť rôznofarebnú mozaiku života i diela druhého slovenského profesora pedagogiky na Slovensku.

Život výraznej osobnosti slovenskej pedagogiky a „nestora slovenských pedagógov“ (Mátej, 1972, s. 11) prof. Petra Vajcika bol doposiaľ opisovaný vo viacerých jubilejných článkoch Mátej (1972, 1985) alebo Švec (2001). Z jeho diela boli doposiaľ analyzované tri hlavné oblasti jeho tvorby: (1) Vajcikove *komeniologické počiny* opisuje Michalička (1990), (2) jeho *pedagogicko-historický prínos* charakterizuje Michalička (1991, 2001), a (3) jeho *konceptiu pedagogickej*

---

¹ Prof. Vajcik, podľa Michaličku (2001, s. 23) počas svojho života vydal 100 príspevkov. Je však pozoruhodné, že v dvoch jeho dominantných oblastiach tvorby: dejiny pedagogiky a metodológia pedagogickej vedy uverejnil po jednom diele, ktoré „možno charakterizovať ako priekopnícke a je svojím obsahom platné dodnes“. Sú to diela: *Pedagogické skúmanie a pedagogický denník* (Vajcik, 1963, 100 s.), ktoré v roku 1967 vyšlo aj v maďarčine a *Školstvo, študijné a školské poriadky na Slovensku v XVI. storočí* (Vajcik, 1955, 176 s.).

---

diagnostiky analyzuje Kompolt (2001). Michalička a Vaněková sa podieľali na zostavení i vydaní Vajcikovych autobiografických pamätí (P. Vajcik: Spomienky, vydalo CVTI, 2015, 61 s.). Doteraz najpodrobnejší súhrnný portrét života a diela Petra Vajcika z dvoch uhlov v monografii podal Michalička (2017). Ide o (1) objektívny pohľad, ktorý Michalička (2017) na základe množstva preštudovaných archívnych spisov a iných odborných prameňov vytvoril. Zároveň doň zakomponoval aj (2) subjektívny pohľad, ktorý čerpal zo Spomienok samotného prof. Vajcika (2015, 61 s.), ktoré si písal do 40. rokov 20. storočia, ako pamäti. Príspevok si kladie za cieľ prispieť do mozaiky života i diela prof. Vajcika informácie, ktoré sa neopierajú o oficiálne záznamy, ani neanalyzujú publikované diela. Ani nie sú ani autobiografickým pohľadom samotného profesora Vajcika na seba a okolnosti svojho života i diela. Tiež sú to subjektívne podfarbené spomienky, ale jedného zo žijúcich rodinných príslušníkov, jeho krstného syna, ktoré majú potenciál doplniť túto objektívnu i subjektívnu mozaiku života i diela tejto osobnosti. Pretože, ako ozrejmuje Laca (2011), rodina, to je aj patriť k sebe, navzájom sa ovplyvňovať, súcitiť spolu, strachovať sa jeden o druhého, vzájomne sa o seba zaujímať. Vedomie, že existujú vám blízki ľudia, ktorí sa s vami chcú podeliť o príjemné, či nepríjemné záležitosti, je i ochranou pred tým, že neurobíme to najhoršie čo nás v zlosti, či sebalúťosti napadne i ochranou pred nebezpečenstvom, či a inšpiráciou pre to, ako pokračovať v živote ďalej. A vo Vajckovom „*osobnom i profesionálnom živote sa premietol celý, neraz vnútorne protirečivý, vývoj slovenskej i československej spoločnosti minulého storočia*“ (Michalička, 2017, s. 4). Preto sa nazdávame, že spomienkové rozprávanie jeho blízkeho príbuzného ponúkne ďalší pohľad nielen na život i dielo jedného z veľikánov slovenskej pedagogiky, ale aj na sociálne pomery, v ktorých P. Vajcik žil a pracoval.

METODOLOGICKÝ POSTUP

Mať v blízkej rodine profesora môže vyvolávať, i po jeho smrti, u príbuzných pochopiteľný obdiv i dôležité otázky: Ako si spomínajú na svojho blízkeho? Ako opisujú spomienky naňho? Aké vlastnosti mu pripisujú? V štúdií opíšeme, ako sa rodinný príslušník k týmto otázkam vyjadroval v rámci individuálneho biografického rozhovoru, ktorý sme zorganizovali. Individuálna biografická sa zameriava na skúmanie života jedinca v jeho všestranných súvislostiach. Podľa Zouneka (2014, s. 56 - 57) sa dá chápať aj ako „určitú formu sondy, s pomocou ktorej sa snažíme poznať a pochopiť hlbšie spoločenské vzťahy či rozpory (život i názory osobností“. Tematická analýza umožnila prezentáciu individuálnych hľadísk a spomienok participanta, ktoré sa následne v tejto štúdií budeme snažiť konfrontovať s objektívnymi informáciami i pamätami prof. Vajcika (2015, 61 s.).

Nazdávame sa, že i malý subjektívny spomienkový vhl'ad dotvára bohatý súbor dát, ktorý má potenciál stať sa vhodným základom pre lepšie pochopenie života i diela tejto osobnosti.

Výber participantov pre výskum bol dostupný. Išlo o žijúceho príbuzného, ktorého sa nám podarilo kontaktovať a dohodnúť sa s ním na rozhovore.

Je to akože veľmi blízka téma ako pre mňa, lebo bol našim krstným otcom, aj mňa aj môjho brata prišiel, ako otcov bratranec odtiaľ do Budapešti nás krstiť. Ešte v reverende. ...A oni vtedy to, to krstné otcovstvo brali veľmi vážne. To bolo vtedy prakticky krstný otec bol akože bližší člen, ako keby bol pokrvná rodina.

Participant opakovane hovoril o blízkom vzťahu a pomerne častom kontakte, ktorý s prof. Vajcikom, hlavne počas jeho najplodnejšieho vedeckého pôsobenia mal.

Takže my sme mali veľmi dobrý vzťah a nielen od vtedy, ale po celý život... Často sme sa stretávali, hlavne, keď som bol na gymnáziu.

Výskumnou metódou tohto výskumu bolo hl'bkové pološtrukturované interview. Otázky do rozhovoru vznikli na základe teoretického štúdia primárnych i sekundárnych zdrojov. V rozhovore som sa zamerala hlavne na témy, o ktorých sa píše nejednoznačne, či menej. Výhodou individuálneho pološtrukturovaného biografického rozhovoru bolo, že sa počas rozhovoru dalo editovať znenie pripravených otázok, ich postup, či vytvárať nové otázky, ktorými by sme reagovali na participanta. Tento postup považujeme vzhľadom k priebehu interview ako opodstatnený. Interview bolo realizované 13.8.2020 v rodnej obci prof. Vajcika v Španej doline. Miesto konania interview bolo vybrané na základe dohody medzi participantom a výskumníčkou. Dôležitou okolnosťou výberu miesta bola dostupnosť i vytvorenie otvorenej, nestresujúcej atmosféry, čo pomáhalo participantovi cítiť sa v priebehu výskumu uvoľnene. Dĺžka interview bola 52 minút a 10 sekúnd. Z interview som zhotovila audiozáznam. Rámec otázok interview bol stanovený tak, aby som získala odpovede na výskumné otázky. Otázky som prispôbovala i toku rozhovoru. Prvá otázka interview znela: „Ako si spomínate na Petra Vajcika?“. Už počas interview som si robila poznámky, ktoré mi pomáhali formovať ďalšie otázky. Nahrávku som doslovne prepísala. Použila som pritom aplikáciu Beey od Newton Technologies. Presnosť transkriptu som následne porovnala so zvukovým záznamom a v prípade nepresnosti prepisu, ktorý zhotovil program som ho ešte upravila. V prvej fáze analýzy po opakovanom čítaní prepisu vznikli prvotné kódy, následne po ďalších čítaniach sa mi podarilo nájsť segmenty, ktoré prinášali subjektívne podstatné témy. Pred

---

začiatkom výskumu, v jeho priebehu i na jeho konci som sa snažila dodržať základné kánony etického správania výskumníka k skúmanej osobe. V duchu etických kánonov dodržiavam krytie identity participanta, ktorého vo výskumných zisteniach označujem pseudonymom vyjadrujúcim vzťah k prof. Vajcikovovi (krstný syn).

ROZPRÁVANIE O ŽIVOTE A DIELE PROF. PETRA VAJCIKA

Peter Vajcik sa narodil 17. 4. 1902 v malej baníckej obci v Španej Doline, okres Banská Bystrica. Pochádzal z typicky širokorozvetvenej baníckej rodiny. Rodín Vajcikovcov (bez aj s dĺžňom - Vajcík) doteraz žije v tejto obci viacero.

Petrov otec bol baník, ale mal nešťastie v bani, takže on prakticky po tom nešťastí nepracoval. A tu u Fény, tam jeho otec dožil. S mojím otcom boli bratrancami a to sa počítalo za veľmi blízku rodinu.

Matka prof. Vajcika, Mária bola domácou. Z biografického rozprávania jedného z rodinných príslušníkov je zrejmé, že mal jedného súrodenca – staršiu sestru Máriu.

V: Peter mal aj súrodencov?

Áno, mal jednu sestru. Teda u Fény boli akože 2 deti. A to bol Peter a jeho sestra.

Informáciu o druhom súrodencovi, ktorú Michalička (2017, s. 10) spomína, že bola uvedená v Slovenskom biografickom slovníku (1994), participant nepotvrdil. Z Vajcikových Spomienok možno usúdiť, že na základnú školu v podmienkach Slovenska ako súčasť Uhorska nastúpil ako 6 ročný. Umiestnenie školy pod kostolom, ale aj jeho učiteľ'ov potvrdzuje i rozprávanie jeho krstného syna:

A my sme tam dosť často boli, lebo my sme bývali tu a u Fény bolo v hornej časti Španej Doliny, no a keď sme taká blízka rodina, boli sme často spolu. A Jany Báči od Fény to tiež bol učiteľ' (ako môj otec a dedo). A to tiež bola taká učiteľ'ská rodina. Vieme, že on bol nielen učiteľ', ale aj kantor. A z jeho domu sa dalo prísť akože hore do kostola. Pretože on potreboval byť ako kantor dosť blízko, takže on by len vyšiel zo svojho domu. Ten dom ja poznám, že kde je, prakticky pod kostolom je ako taký svah, tam sú akože 2 domy a to bolo ako u Fény. On keď vyšiel ráno organovať. Vlastne ten učiteľ' tu vždy súčasne bol aj organista. Takže. Jany Báči vždy išiel do kostola rovno z domu, len vyšiel hore kopcom trošku a už bol v kostole.

Vajcikovym druhým učiteľom bol strýko (brat jeho otca), Ján Vajcik (dedo nášho participanta), ktorý sa mu na základe jeho Spomienok spolu s rodičmi dôsledne venovali a na konci 5. triedy ho i pripravili na prijímacie skúšky na banskobystrické gymnázium. So štúdiom na gymnáziu sprvoti jeho rodičia kvôli finančnej náročnosti nesúhlasili, ale strýko Ján naliehal a nakoniec ich presvedčil, aby túto študijnú cestu (namiesto pokračovania a dokončenia ľudovej školy, alebo prechodu na jednoduchší variant – meštiansku školu) povolili. Vajcik, ako prvý španodolinčan navštevoval medzi šk. rokmi 1913/1914 až 1920/1921 od 6. triedy banskobystrické gymnázium (školu, dĺžkou podobnú súčasnému variantu osemročného gymnáziá). Ako hodnotí samotný Vajcik (2015 s. 20), škola mu napriek náročným vojnovým časom, poskytovala hodnotnú vzdelávaciu ponuku (učili ich jazyky – maďarčinu, latinčinu, ale aj Vajcikovu vtedy obľúbenú matematiku a prírodné vedy). Popri štúdiu Vajcik (2015) spomína i na vojnové hodiny tzv. hadioréku, kde im učitelia rozprávali o vojnových hrdinstvách a viedli ich k pomoci vojakom (zbierali im černicové listy na čaj). Ako píše (tamže, 2015 s. 20) vštepovali im aj „presvedčenie, že sú Maďari so slovenskou materinskou rečou“, čo uňho postupne podľa jeho slov „prebúdzalo národné povedomie“ (tamže, 2015, s. 20).

Vajcik pred ukončením gymnázia stál pred rozhodnutím o ďalšej študijnej ceste. Ako, opierajúc sa o Vajcikove Spomienky píše Michalička (2017, s. 14-17), jeho rozhodovanie študovať za kňaza ovplyvnilo tradičné kresťanské dedinské prostredie i rodina, ktorá ho kvôli skromným sociálnym pomerom („ideálom bolo vtedy ísť za kňaza a vyštudovať zadarmo“ Vajcik, 2015, s. 20) v jeho rozhodovaní podporovala. Práve túto časť Michaličkovej monografie (2017), v ktorej cituje Spomienky samotného Vajcika a opiera sa aj o sociálno-historické fakty vtedajšieho nastavenia školského systému, jeho rodinný príslušník hneď v úvode rozhovoru kvôli skrytej vypočítavosti kritizoval. Najcitlivejšou bola pre participanta téma výberu vysokej školy a rozhodnutie Vajcika ísť študovať za kňaza.

Ja ináč sa hnevám na tunajších, pretože oni vydali o ňom jednu knihu. Lenže samé nepravdy.

V: Naozaj?

Vtedy, (prof. Vajcik) napísal aj jedny pamäti. Tak tie pamäte sú niekde ešte v nejakom archíve sa nájdu. A v tých pamätiach bolo napísané, niečo... Ale potom s nimi (písaním pamäti) skončil. Z akých dôvodov? To ja nie som schopný určiť, ani že prečo to skončil písať. Ale... Len sa domnievam. Že to písal za Slovenského štátu. A za Slovenského štátu, on bol proti Tisovi, ktorý bol kňaz a bol fašista. A vtedy to vlastne, to sa stalo, že on zanevrel akože vtedy na vôbec možnosti katolíckej cirkvi. Lebo sa zúčastnila napr. na honbe Židov, ktorých aj odtiaľ zobrali aj zo Španej doliny. A to ja odtiaľ viem.

Vajcik nastúpil na teologickú fakultu Nemeckej univerzity v Prahe v školskom roku 1921/1922. Podstatnú časť jeho štúdia tvorili podľa Michaličku (2017), prednášky z teologických a filozofických disciplín, cirkevné dejiny, i výberové orientálne jazyky (arabčina, stará sýrčina, staroslovienčina, či hopština), sociológia i pedagogika, vrátane metodológie vedy. V hlavných predmetoch bola vyučovacím jazykom latinčina, vo výberových to bola čeština, či nemčina. Práve kvalita a rozsah prednášaných disciplín sa podľa hodnotenia Michaličku (2017, s. 18) nielen kvôli výbornej jazykovej vybavenosti, ale aj svojou obsahovou bohatosťou i zameraním stali „pre neskoršiu Vajcikovu vedeckú orientáciu obrovskou devízou“.

On vedel 4 jazyky, ale nielen tak akože toto (smiech), ale vedel ich čítať. Čiže vedel po maďarsky, po nemecky vedel, latinsky a tak sa vie, že vedel aj trošku po taliansky.

Vajcika spočiatku najviac zaujímal štúdium filozofických disciplín. Publikácnym výstupom týchto jeho štúdií bola stať *Záhada duše v monizme a dualizme* (1924, s. 202 – 259), ktorá vyšla v Sborníku literárnych prác slovenských bohoslovcov v Ružomerskom vydavateľstve Lev. Popri štúdiu teológie z vlastného záujmu študoval diaľkovo aj učiteľstvo filozofie v kombinácii s latinčinou na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe (1925 – 1931). Jedným zo študijných sklamaní, ktoré opisuje vo svojich spomienkach (s. 31) bolo zamietnutie jeho žiadosti o študijný pobyt v zahraničí. Zo zamietnutia Vajcik vinil „banskobystrický ordinát“ (Vajcik, 2015, s. 31). I to mohlo byť, okrem iných skutočností príčinou jeho rozčarovania z pomerov v rímskokatolíckej cirkvi. Štúdium ukončil v roku 1925 štátnou záverečnou skúškou. Po štúdiu začal pôsobiť v duchovnej správe ako kaplán – katechéta vo Vrútkach (1925 – 1928). Hlavnou oblasťou jeho pôsobenia sa podľa Michaličku (2017, s. 21) stala výuka náboženskej výchovy na tamojšej ľudovej a meštianskej škole. Naďalej pokračoval v diaľkovom štúdiu učiteľstva v Prahe, ktoré ukončil štátnou skúškou v roku 1931. O dva roky neskôr v 1933 v rigoróznom pokračovaní získal v Prahe doktorát z teológie (ThDr., lat. Theologiae Doctor). Následne už bližšie k svojmu pôsobisku, na Filozofickej fakulte UK vysokoškolské štúdium učiteľstva v roku 1936 završil. V roku 1937 mu bol na základe úspešného obhájenia rigorózneho práce *Masarykova filozofia náboženstva* (1937, 90 s.) priznaný akademický titul PhDr. doktor filozofie. Po troch rokoch svojho pôsobenia vo Vrútkach bol preložený do Banskej Bystrice (1928 – 1934), kde ako farár dostal na starosť 10 cirkevných filiáliek v okolí mesta Banská Bystrica. Podľa Michaličku (2017, s. 24) išlo najmä „o zaopatrovanie chorých, pohreby, svadby, a na starosť mal aj Továrišský spolok“. V roku 1934 prijal ponuku vyučovať na Štátnom koedukačnom učiteľskom ústave v Bratislave a odišiel z duchovnej správy. Ako opisuje vo

---

svojich spomienkach, „cítil, že sa dostane do prostredia, v ktorom dôjde k veľkému zlomu v jeho živote“ (Vajcik, 2015, s. 37). Myslel tým pomerne zložitý i dramatický prechod na civilnú školskú službu a nástup na pozíciu stredoškolského učiteľa. V roku 1934 sa odchodom z cirkvi skutočne naplnila jeho túžba pôsobiť v civilnom učiteľskom povolání. Ako vysvetľuje Michalička (2017, s. 26) „v dobových podmienkach cirkevného života znamenala exkomunikácia z rímskokatolíckej cirkvi značný spoločenský problém“. V rozprávaní krstného syna je opise tejto Vajcikovej životnej etapy venovaný pomerne veľký priestor. Dôvody odchodu z cirkvi a metaforické „vzlečenie reverendy“ participant spája i s neľahkou spoločenskou situáciou v ktorej Vajcik žil. Slabnúce Československo sa pred vypuknutím druhej svetovej vojny narýchlo a nedobrovoľne rozpadlo a na nátlak Nemecka vznikol 14. 3. 1939 Slovenský štát v ktorom vládol totalitný režim a jeho predstavitelia sa podieľali na holokauste.

V skutočnosti, že prečo vyzliekol ako reverendu viem ja... On vyzliekol reverendu predovšetkým kvôli Tisovi. On nechcel byť súčasťou tej organizácie, ktoré toto robili. A potom samozrejme Tiso okrem toho, že bol kňaz, okrem toho bol valečný zločinec. Nakoniec aj ho popravili, pretože to bolo ako nemysliteľné, aby katolícka cirkev akože chránila toto. S týmto vlastne katolícka cirkev sa strašne skompromitovala. Že vlastne prezident a nezakročil proti Nemcom, ale spolupracoval s nimi. A prakticky on (Tiso) súhlasil s tým, že našich Židov akože ich mohli perzekuovať odvliecť do koncentrákov atď. No a tak samozrejme že to je, to bolo nemysliteľné. A to bol jeho veľmi akože dôležitý moment, keď sa rozhodol vyzliecť reverendu. Že on nemôže byť predstaviteľom katolíckej cirkvi, ktorá má navrchu akože za prezidenta, katolíckeho kňaza a ktorý Nemcom vyložene predával by sa dalo povedať. Istotne ako predával za ťažké peniaze, akože Židov. Pretože samozrejme, tí ľudia boli bohatí, to všetko im zrekvirovali a tak. Tak to bolo...

A za Slovenského štátu, môj otec spolu s Petrom zachraňovali banskobystrických Židov. Cez Budapešť. V Budapešti ešte nebol žiaden fašizmus, ešte bol tam ten miesto kráľ, držiteľ Horte Mikloš, tak ten, pokiaľ bol pri vláde. Nedovolil, aby zbierali Židov. A viem o tom teda úplne akože stopercentne, že mali veľké ťažkosti, aj môj otec, aj Peter s tým, že posielali tajnou cestou akože dvoch kňazov. Prvým bol Peter a druhý bol Hummel, sa volal, ktorý bol v Budapešti. Oni takým štýlom to dokázali posielat', že prešli hranice do Maďarska a vtedy práve ďalší kňaz, Petrik ich posielal odtiaľ a ďalší kňaz Hummel Kornel bol v Budapešti. A oni sa zoznámili vlastne tu na Španej doline, bol to, otcov veľmi dobrý kolega zo školy. Totiž obidvaja vystúpili, potom z cirkvi. Ako vyzliekli reverendu sa vtedy tomu hovorilo. A pomocou týchto dvoch kňazov veľmi veľa banskobystrických Židov sa zachránilo.

Pôsobenie na učiteľskom ústave bolo pre Vajcika významné aj tým, že nadviazal spoluprácu s prof. Jurajom Čečetkom (1907 – 1983), prvým profesorom pedagogiky na Slovensku, ktorý v tom čase pôsobil na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. V tomto období v roku 1938 Vajcik vypracoval na Filozofickej fakulte habilitačný spis pod názvom *Noetika Franza Bretana* v ktorom rozoberal diela rakúskeho filozofa F. Bretana, predchodcu fenomenológie a spoluzakladateľa rakúskej filozofickej tradície. Ako pripomína Michalička, „Bretano zároveň počas Vajcikovho štúdia prednášal v Prahe na Karlovej univerzite“ (2017, s. 28). Spomienky participanta sa vzťahujú hlavne k Vajcikovym prácam, ktoré venoval historickej analýze diel J. A. Komenského.

On sa potom sa stal akože univerzitným profesorom. Ale to univerzitné profesorstvo akože vlastne on mal potvrdenie zo Švajčiarska. A bol uznávaný komenciológ (pozn. komeniológ). Komenského, akože on študoval vlastne ako písal o Komenskom a vyložene vedecké knihy vydával, pretože to bolo akože jeho obor, teda už ako vysokoškolského profesora.

V: A ako sa Peter dostal ku Komenskému a k samotnej histórii?

P: Jako sa dostal? Tak to ja viem presne, že ako. On sa dostal tak, že za Slovenského štátu, ešte v posledných momentoch, keď je ešte sa to dalo, prakticky emigroval do Švajčiarska. A tam vo Švajčiarsku náš krstný otec Peter Vajcik vieme, že bol doktor utrius que juro (pozn. autorky doktor práv – skratka JUDr.). To je typ doktorátu. Teda že ten posledný doktorát mal dokonca z práva. A ku Komenskému sa dostal práve vo Švajčiarsku. Potom tam začal ešte hlbšie študovať akože Komenského diela. A nakoniec sa stal akože z diela Komenského, vlastne z dejepisu, on bol profesorom pedagogiky, ale prakticky dejepisu. A jeho hlavná téma bola Komenský. A vo Švajčiarsku našiel nejaké diela a v Budapešti dosť často chodieval za nami ako krstným deťom svojim. A aj do archívu. A máme takú akože zvláštnu príhodu z Budapešti, takú príhodu. On tam chodil do knižníc a do archívov práve študovať Komenského veľa našiel vecí v Budapešti v archíve. A on ako rodným jazykom vyprával aj po maďarsky. A takú príhodu sme zažili, že (smiech). Bol v Budapešti u nás býval to vždy a chodil do budapeštianskeho archívu, ako a tam našiel zdroje, ktoré potreboval. No a raz, raz prišiel a bol, čo ja viem, dlho aj pol dňa v tom archíve a bolo leto. A bol už strašne unavený a bola horúčava, že vyšiel von z toho archívu. A sadol si tak na lavičku, klobúk položil vedľa seba (smiech). A tak, jak on tam dumal, dumal, dumal o tom Komenskom, čo to našiel v archíve. A ľudia chodili okolo (smiech) a hádzali tam (smiech) a ani nezbadal. Potom ho (môj) otec akože išiel ho hľadať, kde je. A našiel ho tam ako sedieť a plno peňazí okolo (smiech). A (otec) hovorí: „Peter a čo to?“ (smiech). Myslia si, že nedajbože, že Ti treba dať (ako peniaze).

Posledným rokom pôsobenia Vajcika na učiteľskom ústave v roku 1939/1940 bol príkazom, bez udania dôvodu preložený na Štátne slovenské gymnázium v Turčianskom Sv. Martine. Na tomto gymnázium vyučoval v školskom roku 1939/40 latinský jazyk, filozofiu, dejepis a vlastivedu. Exilový pobyt v Martine Vajcík využil na historicko-pedagogické bádanie v blízkej knižnici Matice slovenskej. Prioritne sa zamerl na výskum lyceálnych prednášok Ľudovíta Štúra. Zároveň pokračoval vo svojej publikačnej činnosti. V 30. a začiatkom 40. rokov publikoval predovšetkým v Sborníku Spolku profesorov Slovákov a neskôr v najvýznamnejšom medzivojnovom periodiku v Pedagogickom sborníku. Zameriaval sa prevažne na filozofické, historické a pedagogicko-didaktické témy. Z bádania v tomto období Vajcikovi v roku 1943 (s prerušením) až do roku 1947 vyšli v Pedagogickom sborníku na pokračovanie články o dejinách školstva a pedagogiky. Práve tieto diela podľa Michaličku (2017, s. 34) „patria k vrcholným syntetizujúcim prácam o dejinách školstva na Slovensku a svoju historickú hodnotu si podržali prakticky dodnes“. Z tohto obdobia je zaujímavý aj prvý moderný pokus o historicko-geografické dielo *Historický atlas k slovenským dejinám*, ktorý vytvoril s kolegom historikom Františkom Bokesom. Ďalším didaktickým dielom bol učebný text z roku 1942 *Pedagogika a didaktika pre učiteľov poľnohospodárskych škôl* vydaný ako rozmnoženina. V školskom roku 1940/41 bol Vajcík znova prikázaný na II. Štátne slovenské gymnázium, ktoré zároveň bolo poverené plniť funkciu prípravy kandidátov na učiteľstva pripravujúcich sa na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity. Vajcík tu pôsobil spolu s množstvom významných kolegov (budúcich profesorov, ako napr. J.M. Novacký, významný pedagóg a botanik, Dr. Brtáň, Dr. Felix, Dr. Chovan a ďalší) ako lektor metodiky dejepisu a filozofie a vykonával aj úlohy správcu dejepisných a zemepisných zbierok. V šk. roku 1942/43 získal rozhodnutím ministerstva školstva trvalé miesto na tejto škole a bol menovaný za štátneho profesora dejepisu a filozofie. Zároveň sa spoznal s kolegyňou, latinčínarkou českého pôvodu Dr. Jarmilou Dvorskou (1911 – 1994), ktorú si po oslobodení Československa zobral za manželku a mal s ňou 2 deti syna Petra a dcéru Jarmilu.

A teta Jarka bola veľmi múdra žena. Bola Češka a mala aprobáciu na latinčinu aj nemčinu. A ja som sa s nimi dostal do styku bližšie ,pretože teta Jarka bola akože taký vedecký typ a písala učebnice. A ja som chodil v Budapešti do gymnázia a náš latinčínár spolu s ňou písali knihu. A preto som ja musel chodiť dosť často. Lebo obidvaja, písali tú učebnicu latinčiny a vzájomne sa korigovali. A ja som, akurát pred maturitou som bol. Samozrejme, že ja som bol klasicky gymnázium, 8 rokov, latinčinu som sa učil, no takže ja som bol ako taký styčný človek medzi nimi pri písaní tej učebnice. Preto sme sa veľmi často stýkali. ...Proste oni boli typicky intelektuáli. Mali teda 2 deti. Ale hovorím, že nemali na nich čas moc.

O osobnom a svetonázorovom zázemí prof. Vajcika svedčí aj fakt, že ako ľavicovo orientovaný človek bol podľa Michaličku (2017, s. 38) „v ilegálnej Komunistickej strane Slovenska (s prof. Gustávom Pavlovičom a akademikom Ondrejom Pavlíkom)“. Ako hodnotí Michalička (2017), výchova v kresťanskej rodine mu vstúpila zásady desatora, ktorými sa v živote riadil „a mnohé z nich sa usiloval vidieť aj v ideológii marxizmu-leninizmu, čo popri dobovej požiadavke, aby popredný predstavitelia inteligencie prejavovali lojalitu k vtedajšiemu režimu – bolo dôvodom pre členstvo v komunistickej strane“ (Michalička, 2017, s. 53). O tomto úsudku svedčí aj fakt, že podľa archívnych záznamov si v roku 1944, keď sa schyľovalo ku koncu vojny a k vypuknutiu ozbrojeného povstania vybavil zdravotnú dovolenku, aby sa počas SNP prihlásil so služieb novovzniknutého Poverníctva SNR pre školstvo a národnú osvetu v Banskej Bystrici a plnil operatívne úlohy povstaleckého školského úradu. Ako opisuje participant:

A za Slovenského štátu sa musel akože schovávať. On mal 3 miesta, kde sa mohol schovať tuná v Španej doline, lebo v Bystrici akože by ho chytili okamžite. A jedno miesto, je tu (ukazuje na priestor v suteréne domu). Tuto bola moja teta Adelka, ona bola tiež ako jeho vlastne akože sesternica jeho. A v tomto dome bývala prakticky celý život tu. A teta Adelka bola tiež z časti ľudomil. Lebo. Keď povstane vypuklo, tak ona tým povstalcom tu dokonca varila a to bol strašný hriech. A schovávala povstalcov, že povstalci vyšli hore na balkón. Dívali sa na cestu vtedy ešte to nebolo tak zarastené a lepšie bolo vidieť na cestu, ako ide hore. Tí partizáni vlastne z nášho balkónu vždy videli, keď išla nejaká nemecká alebo fašistická kolóna hore. Tak teta Adelka zazvonila im, (smiech) a tí už vedeli, že ide nejaká vojenská kolóna, ktorá ich vlastne chytala tak už aj zmizli do hory. A lenže tí fašisti akože na to došli. Tak najprv bolo tak, že tí partizáni boli ubytovaní v škole, tu je v škola. A potom, už, keď bolo už veľmi akože že nebezpečné, tak tu ich teta Adelka schovávala. Doteraz ešte viem, kde je tá diera urobená akože v drevárni. Adelka vždy zazvonila, keď zbadala kolónu a vtedy partizáni cez našu dreváreň zmizli do hôr.

Vajcik za svoju aktívnu účasť v protifašistickom odboji dostal v roku 1964 štátne vyznamenanie, Pamätnú medailu za účasť v Slovenskom národnom povstaní a medailu J. A. Komenského od Univerzity Komenského.

Po potlačení SNP do hôr a po prechode frontu sa Vajcik vrátil do Bratislavy, kde po vyzvaní Dr. Ondreja Pavlika pokračoval v práci na Poverníctve SNR pre školstvo a osvetu. V júni 1945 sa stal hlavným školským radcom a na prelome rokov 1945/1946 krátko pôsobil aj ako riaditeľ Pedagogickej akadémie v Bratislave. V tomto období sa výraznou mierou podieľal na organizačnej príprave vzniku Pedagogickej fakulty Slovenskej univerzity, ktoré bola zriadená záko-

---

nom v roku 1946. Tam bol následne 1.10.1947 vymenovaný za profesora pre dejiny pedagogiky a prakticky bol po prof. Čečetkovi druhým profesorom pedagogiky na Slovensku. Na rozdiel od Čečetku nezápasil s politickými, či inými prekážkami, ktoré by mu akokoľvek zabraňovali v jeho práci. Tým sa otvorila nová etapa v jeho živote, ktorá sa profesijne spája s pracoviskom, ktoré oslavuje 100. výročie od založenia Pedagogického seminára. Na Katedre pedagogiky Vajcika od roku 1952 v kruhu svojich blízkych spolupracovníkov, hlavne prof. Ľudovíta Bakoša i prof. Jozefa Máteja pracovne i v kamarátskom vzťahu strávil tu viac ako dve-tri desiatky rokov. Prednášal hlavne dejiny pedagogiky a dejiny pedagogických teórií, všeobecnú pedagogiku, teóriu vyučovania a metodológiu vedeckého výskumu. Podľa záznamov z archívu UK na katedre pôsobil do roku 1974. Ako píše v závere Michalička (2017, s. 53), „bolo preň charakteristické, že svoje vnútro príliš neotváral. Takže o jeho minulosti, osobných problémoch a starostiach spolupracovníci príliš nevedeli.“

V: A aký bol povahovo?

On bol ohromne priateľský a ku každému sa ozýval. On nebol ako hrdý na to, že je univerzitný profesor, ale s každým sa dal do reči, s každým priateľsky povyprával. Bol spoločensky úplne na vrchole. On sa povyprával aj s robotníkov, povyprával aj s pastierom s hocikým. Nebol nafúkaný, že je veľký profesor... Mám naňho ja veľmi pekne spomienky.

Je však pozoruhodné, že bol, nielen podľa slov jedného zo svojich blízkych, ale aj podľa slov jedného zo svojich študentov „skutočnou ľudskou autoritou“ (Michalička, 2017, s. 3).

ZÁVER

Pedagogické dielo prof. Vajcika dodnes rezonuje vo vedeckej komunite. Jeho biografiu, ako sme uviedli v texte vyššie spracovali mnohí, no my sme „životnú cestu chlapca z baníckej rodiny za vysokoškolskú katedru“ Mátej (1972, s. 11), doplnili o autentické rozprávanie a spomienky blízkeho člena rodiny. Hoci je metóda oral history pre svoju subjektivitu považovaná za problematický zdroj a je nutné spomienky interpretovať s určitým kritickým odstupom, som presvedčená, že nám spomienkové rozprávanie blízkeho príbuzného pomôže doplniť mozaiku o živote, dôležitých rozhodnutiach a princípoch prof. Petra Vajcika.

LITERATÚRA

- Bokes, F. & Vajcik, P. (1942). *Historický atlas k slovenským dejinám*. Bratislava: Nakladateľstvo slovenských profesorov, 2 s. + 9 mapových vyobrazení
- Kompolť, P. (2001). Koncepcia pedagogickej diagnostiky u Petra Vajcika. K 100. výročiu narodenia prof. P. Vajcika. In *Paedagogica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, roč. 16, s. 29 – 49.
- Mátej, J. (1972). K sedemdesiatinám univ. profesora dr. Petra Vajcika. In *Paedagogica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, roč. 3, s. 11 – 19.
- Michalička, V. (2017). *Život a dielo Petra Vajcika*. Bratislava: Eko-konzult, 76 s., ISBN 978-80-8079-252-7.
- Michalička, V. (2001). Historicko-pedagogické dielo Petra Vajcika. In *Paedagogica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, roč. 16, s. 23 -27.
- Michalička, V. (1991). Historicko-pedagogické dielo Petra Vajcika. In *Pedagogická revue*. roč. 43, č. 9, s. 696 – 702.
- Michalička, V. (1990). Komeniologické dielo Petra Vajcika. In *Studia Comeniana et historica*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, roč. 20, č. 42, s. 118.
- Švec, Š. (2001). Zo životopisu a diela prof. Dr. Petra Vajcika. In *Paedagogica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, roč. 16, s. 7 -9.
- Vajcik, P. (1955). *Školstvo, študijné a školské poriadky na Slovensku v XVI. storočí*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 176 s.
- Vajcik, P. (1963). *Pedagogické skúmanie a pedagogický denník*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 100 s.
- Vajcik, P. (2015). *Spomienky*. Zost. V. Michalička a D. Vaněková. Bratislava: CVTI, 61 s. ISBN 978-80-89354-50-4.
- Zounek, J. & Šimáne, M. (2014). *Úvod do studia dějin pedagogiky a školství. Kapitoly z metodologie historicko-pedagogického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné online: https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/monography/131197-monography.pdf

SUMMARY

The paper is a biographical memoir of a family member about the life and work of the leading historian of education and pedagogy, teacher and researcher Petar Vajcik. It deals in more details with the topics and memories of a man who, not only with his presence at the most significant social, political and school-pedagogical changes of the 20th century, but also with his teaching and later scientific activity, especially through

---

his pioneering works, wrote himself into the history of pedagogic thinking of the 20th century in Slovakia. The participant's memoir offers subjectively important information that has the potential to complement the colorful mosaic of the life and work of the second Slovak professor of pedagogy in Slovakia.

Kontaktné údaje:

PaedDr. Darina Dvorská, PhD.

Katedra pedagogiky

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Gondova 2, 811 02 Bratislava

darina.dvorska@uniba.sk